

WÓDZ KONWA. W JAKI SPOSÓB BOHATER KURPIOWSKI ZYSKAŁ IMIĘ?

COMMANDER KONWA. HOW DID KURPIE HERO GET HIS NAME?

Stach Konwa to bohater kurpiowski i tajemnicza postać, przywódca Kurpiów z lat 1733–1735, „znany wyłącznie z tradycji kurpiowskiej”¹. Autor biogramu Konwy w *Polskim Słowniku Biograficznym* uważa ową tradycję za „wysoc wiarygodną, acz skąpą”, co sprawia, że o domniemanym przywódcy Puszczykowskich w latach konfederacji dzikowskiej niewiele wiemy². Mimo że o Konwie nie zachowały się źródła inne niż skromna tradycja, nie zmienia to faktu, iż o znanej w świadomości mieszkańców regionu postaci powstało do dziś sporo artykułów, próbujących scharakteryzować lokalnego bohatera³.

Wobec braku nowych źródeł, trudno napisać coś odkrywczego w kwestii „życiorysu” postaci utrwalonej w legendzie mieszkańców Puszczy Zielonej. Wydaje się, że na obecnym etapie badań bardziej owocne może być zajmowanie się nie tyle losami Konwy w latach konfliktu między stronnikami Stanisława Leszczyńskiego a zwolennikami Augusta III, lecz skupienie się na jego legendzie, wyraźnie akcentowanej w piśmiennictwie XIX i XX wieku. Legendę Konwy propagował szczególnie Adam Chętnik, z inicjatywy którego w 1922 roku postawiono walecznemu Kurpiowi pomnik z barci sosnowej w lesie jednaczewskim, gdzie Konwa miał dowodzić Kurpiami⁴. W niniejszym artykule autor stara się postawić hipotezę związaną z literacką biografią Stacha Konwy. Nazwisko Konwa przyciągało już uwagę badaczy. Nikt jednak, o ile wiadomo twórcy niniejszego tekstu, nie pisał do tej pory o imieniu znanej kurpiowskiej postaci. Imię „Stach”, według piszącego te słowa, niekoniecznie musi oddawać przekazy kurpiowskiej tradycji. W tym artykule, przyczynku do dziejów legendy Stacha Konwy, sformułowano hipote-

* mgr, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika.

¹ W. Majewski, *Konwa Stach*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968, s. 609–610 (dalej: PSB).

² Ibidem.

³ Np. M. Grzyb, *Mężny i bohaterski jak Stach Konwa*, „Kurpie” 2004, nr 3, s. 17–19; T. Warec, *Stach Konwa – kurpiowski bohater Łomży*, w: *Militarna Łomża. Kompendium*, oprac. J. Rudnicki, Łomża 2003, s. 14–17.

⁴ A. Chętnik, *Stach Konwa. Bohater kurpiowski, wielki patriota ziemi łomżyńskiej, pogromca Szwedów, Sasów i Moskali*, Nowogród 1922; miejsce bitwy pod Jednaczewem zakwestionował Bronisław Wojciechowski, utrzymujący, że słynne starcie mogło rozegrać się pod Nowogrodem. Vide B. Wojciechowski, *Ignacy Przyjemski (1703–87). Starosta łomżyński 1730–74. Polityk lokalny czasów saskich*, Olsztyn 2004, s. 49–50.

zę, według której bohater Kurpiów mógł zyskać imię „Stach” dzięki wyobraźni dwóch pisarzy: Wiktora Czajewskiego i Adama Zakrzewskiego. Owa wyobraźnia niekoniecznie musiała mieć wiele wspólnego z tradycją kurpiowską. O tym, że fantazja literacka, szczególnie Zakrzewskiego, mogła wpłynąć na rozwój legendy Konwy i przenikać do tradycji mieszkańców Puszczy Zielonej, pisał już wcześniej Wiesław Majewski⁵. Wydaje się, że zwrócenie uwagi na imię Konwy może umocnić podstawę dla koncepcji jaką z ostrożnością formułował prawie 50 lat temu ten znakomity znawca kurpiowskiej historii.

Kurpiowską tradycję opowiadającą o Konwie miał jako pierwszy w znanych źródłach zanotować Kazimierz Władysław Wójcicki. Jak zauważają ostatnio piszący na interesujący nas temat, Wójcicki po raz pierwszy wymienił Konwę w 1864 roku, mimo że zajmował się Kurpiami już wcześniej⁶. Powieść *Kurpie* (1834 r.) i *Zarysy Domowe* (1842 r.) nie przynoszą jednak choćby wzmianki o Konwie. Wcześniej w 1841 roku Wójcicki podał nieco szersze wiadomości na temat działań Kurpiów w 1733 roku, ale o Konwie nic nie napisał, uczyniwszy z mieszkańców Puszczy bohatera zbiorowego⁷. Zmianę przynosi wspomniany 1864 rok. Wydany wówczas szesnasty tom encyklopedii Orgelbranda zawierał hasło *Kurpie*, a w nim poniższy fragment:

„Na czele tego ludu stał wtedy K u r p K o n w a [podkr. moje – Ł. G.], wodzem od nich wybrany. Ten w licznych walkach z rossyjanami dał dowody wielkiego męstwa i zdolności. W lesie Jedynaczewskim, o pół mili od Łomży, pokazują do dziś dnia mogiłę w miejscu, gdzie wykrudowana łąka nosi nazwę Rycerki, pod którą spoczywają zwłoki tego wodza Kurpiów poległego w bitwie z rossyjanami”⁸.

Wójcicki jako pierwszy w znanych autorowi niniejszego tekstu źródłach przywołał Konwę, ale jednocześnie – jak zauważamy – nie pada przy tej okazji imię bohatera. Jest to o tyle ważny tekst, że jak zobaczymy później, w kolejnych latach wzmiankując o Konwie, piszący o Kurpiach autorzy będą powoływać się na wyżej wymieniony cytat z Wójcickiego. Już bowiem w 1866 roku Aleksander Makowiecki poświęcił krótki ledwie fragment Kurpiom, którzy walczyli „pod naczelnictwem wieśniaka Konwy”⁹. Imię przywódcy znów nie pojawiło się. Minęło jednak piętnaście lat, kiedy dosłownie wybuchła fala zainteresowania Kurpiami.

Głód na Kurpiach, który ogarnął mieszkańców okolic Myszynca na przednówku 1881 roku, był szeroko opisywany w prasie warszawskiej od kwietnia tegoż roku¹⁰. Trudna sytuacja ludności, akcja filantropijna nie tylko w Warszawie, ale

⁵ W. Majewski, op. cit., s. 610.

⁶ M. W. Kmoch, *Stach Konwa jako przywódca Kurpiów podczas wojny północnej w świetle kurpiowskiej tradycji i XIX-wiecznej literatury*, w: *Jednostka i zbiorowość – relacje na przestrzeni dziejów. Materiały ze studencko-doktoranckiej konferencji naukowej*, red. A. Orzełek, K. Jakimowicz, A. Sykała, Lublin 2015, s. 142; vide też: Ł. Gut, *Jak powstawała legenda Stacha Konwy – bohatera Kurpiów?*, dostępne w Internecie: <http://historia.org.pl/2015/01/15/jak-powstawala-legenda-stacha-konwy-bohatera-kurpiow/> (dostęp: 31.01.2016).

⁷ K. W. Wójcicki, *Kurpie-Gocie*, „Orędownik Naukowy” 1841, nr 35, s. 281.

⁸ Idem, *Kurpie*, w: *Encyklopedia Powszechna*, t. 16, Warszawa 1864, s. 503.

⁹ A. Makowiecki, *Mazury*, „Opiekun Domowy” 1866, nr 21, s. 163.

¹⁰ Z. Niedziałkowska, *Kurpie. Bory Ostrołęckie*, Warszawa 1988, s. 95–97.

i np. w Płocku, stała się przyczyną powstających artykułów kreślących nie tylko ówczesną niedolę, ale i chwalebłą przeszłość Kurpiów. Ksiądz Józef Osiecki w maju 1881 roku przypomniał „kanoniczne” momenty z lokalnych dziejów, a więc walki ze Szwedami, udział w powstaniu kościuszkowskim, w wojnach napoleońskich, a pomiędzy nimi także Konwę. Konwę, który w tekście Osieckiego nadal nie „zyskuje” imienia. Osiecki powtórzył w sposób niemal identyczny wiadomości zapisane przez Wójcickiego¹¹. Nie dodał natomiast ze względów cenzuralnych, iż Konwa walczył z wojskami carskimi¹².

Szczególne znaczenie należy przypisać Wiktorowi Czajewskiego, twórcy gruntownej pracy na temat Puszczy Kurpiowskiej, jaka ukazała się w kilku numerach „Tygodnika Ilustrowanego” z 1881 roku. Jak na ówczesne warunki, praca Czajewskiego obfitowała w dokładny opis przeszłości regionu, a istotnym jej walorem jest przywołanie licznych pieśni, w tym niepublikowanej *Pieśni o Konwie*. Pieśń ta jest wytworem tradycji kurpiowskiej, która miała przechować pamięć o lokalnym przywódcy. Warto przypomnieć jej słowa ze względu na rolę jaką odgrywała w twórczości wielu następnych pisarzy wzmiankujących o Konwie:

*Nas Konwa to nie król świecki...
Co to nie wart torby siecki.
Bzije tego – strzela lepsiej
I robaka wnet oślepsi.
A też Siasów nie żałuje,
Tylko strzelbą ich traktuje,
A kaj się napsiją trunku,
To po całym już frasunku.
Oj złapsili go, złapsili,
Żywcem więcej nie puścili;
Boże daj mu zmiłowanie,
Za Twą ziareę bił się Panie¹³.*

W pieśni nie zawarto imienia bohatera, a sam Czajewski nie dodał nowych informacji odnoszących się do losów legendarnego Kurpia. Przepisał wprost relację dotyczącą Konwy, powołując się na Wójcickiego. Jest to o tyle ciekawe, że Czajewski był ostrołęczaninem z urodzenia¹⁴, co dawało mu przynajmniej teoretycznie możliwość szerszej znajomości lokalnej historii i tradycji. Imienia Konwy nie podaje także treść listu, który opublikowany został w marcowym numerze „Gazety Świątecznej” w 1881 roku, podpisanego zbiorowo „Puszczanie”. Narzekający na trudne warunki życia, piszący prawdopodobnie – jak wynika z listu – mieszkańcy parafii Brodowe Łąki, wspominali lepsze lata na Kurpiach w opozycji do współczesnego im upadku moralności i panoszącej się ciemnoty.

¹¹ J. Osiecki, *Kurpie*, „Gazeta Warszawska” 1881, nr 112, s. 3.

¹² W. Woźniak, *Mit wolnego Kurpia w literaturze*, „Zeszyty Naukowe OTN” 1997, z. 11, s. 21.

¹³ W. Czajewski, *Kurpie. Kartka etnograficzna*, „Tygodnik Ilustrowany” 1881, t. XII, nr 296, s. 142.

¹⁴ S. Jarkowski, *Czajewski Wiktor*, w: PSB, t. IV, Kraków 1938, s. 150.

Przywołując chwalebą przeszłość nie opisywali jej szerzej, a jedynym nazwiskiem, które pojawia się w treści listu jest „brat Konwa, który gromił Szweda”¹⁵. Tak więc mimo fali publikacji w 1881 roku poświęconych Kurpiom, mimo odwoływania się w niektórych z nich do przeszłości, w znanych autorowi niniejszej pracy źródłach z tego czasu, imię „Stach” się nie pojawia.

Imię bohatera nie pojawia się też w paru następnych latach. Konwa pozostaje bezimienny w kilku hasłach *Słownika Geograficznego*, które wzmiankowały o historii Kurpiów. Hasła owe tworzyli wybitni badacze, w tym autor gruntowej rozprawy *Kurpie* z 1892 roku, Ludwik Krzywicki. W tomie trzecim pod hasłem *Jednaczewo* nie brakowało Konwy, ale Ludwik Krzywicki polegał tylko na przekazie Wójcickiego i nie rozwinął wątku miejsca, w którym pochowany miał być „wódz kurpiowski Konwa”¹⁶. Na Wójcickim opierał się także Bronisław Chlebowski w tomie czwartym z 1883 roku¹⁷. Imienia Konwy nie podaje także Wacław Nałkowski w obszernym haśle pt. *Polska*, które ukazało się w tomie ósmym w 1887 roku, mimo że sporo miejsca poświęcił samym Kurpiom¹⁸.

Przełomowym okazał się 1886 rok. Wtedy to Kurpiami zajął się Adam Zakrzewski. W czasopiśmie „Wędrowiec” opublikował wówczas zarys historyczny regionu kurpiowskiego i wspominał wodza Kurpiów z lat 30. XVIII wieku. W pracy Zakrzewskiego padło tylko nazwisko Konwa, a do tego jego autor przytoczył *Pieśń o Konwie*, którą kilka lat wcześniej notował Czajewski¹⁹. Artykuł Zakrzewskiego jest o tyle ważny, że stał się początkiem kolejnych prac tego autora poświęconych Kurpiowszczyźnie.

W tymże 1886 roku ukazał się utwór *Kurpie. Opowiadanie historyczne*, w którym Zakrzewski przedstawił walkę Kurpiów ze Szwedami i z wojskami saskimi. Pisarz wydał książkę pod pseudonimem Tomek Piast. W publikacji tej po raz pierwszy pojawiło się imię „Stach”²⁰. Stach Konwa jest tu dzielnym dowódcą Kurpiów w walkach z najeźdźcami, adoptowanym synem niejakiego Matusa Bartodzieja. Konwa w powieści Zakrzewskiego miał wywodzić się z okolic Nowogrodu i walczyć zarówno pod Kopańskim Mostem, jak i pod Jednaczewem. Trudno orzec na ile wizja Zakrzewskiego była związana ze znajomością kurpiowskich przekazów na temat Konwy, a na ile była to wizja literacka, „twory wyobraźni”, które miały do późniejszej kurpiowskiej tradycji przeniknąć i inspirować m.in. Adama Chętnika²¹. Nie łatwo na obecnym etapie badań rozstrzygnąć proporcje między przekazami literackimi a tradycją, warto jednak zauważyć, że jakkolwiek przed 1886 roku Konwa zaistniał w świadomości piszących o Kurpiach, to dopiero dzieło Adama Zakrzewskiego stworzyło Stacha Konwę, bohatera, który zyskał imię i szczegóły do niepewnej „biografii”.

¹⁵ Puszczanie, *Z nad rzeki Omulwi*, „Gazeta Świąteczna” 1881, nr 14, s. 2.

¹⁶ L. Krzywicki, *Jednaczewo*, w: *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 3, Warszawa 1882, s. 550.

¹⁷ B. Chlebowski, *Kurpie*, w: *Słownik Geograficzny...*, t. 4, Warszawa 1883, s. 937.

¹⁸ W. Nałkowski, *Polska*, w: *Słownik Geograficzny...*, t. 8, Warszawa 1887, s. 648.

¹⁹ A. Zakrzewski, *Kurpie (z dziejów polskiego ludu)*, „Wędrowiec” 1886, nr 10, s. 4.

²⁰ Idem, *Kurpie. Opowiadanie historyczne*, Warszawa 1886, s. 12.

²¹ W. Majewski, op. cit., s. 610.

W 1886 roku dla „Wędrowca”, do którego pisał Zakrzewski, tworzył także Wiktor Czajewski. Obaj autorzy pisali również w powstałym rok później czasopiśmie „Wisła”, którego Zakrzewski był współzałożycielem²². Gdy w 1887 roku Zakrzewski tworzył w tym ostatnim czasopiśmie cenną pracę etnograficzną pt. *Z Puszczy Zielonej*, dziękował na wstępie m.in. Czajewskiemu za podzielenie się istotnymi wskazówkami związanych z tematem artykułu²³. W świetle powyższych faktów wydaje się, że nie można łatwo odrzucić hipotezy, według której do zainteresowania Kurpiami mógł pchnąć Zakrzewskiego kontakt z Czajewskim²⁴.

Artykuł z „Wisły” z 1887 roku okazuje się ważny, mimo że nie pada w nim jakakolwiek informacja o Konwie. Adam Zakrzewski odbył wycieczkę na Kurpie w lipcu 1886 roku²⁵. Opowiadanie wydane pod pseudonimem Tomek Piast było dostępne przynajmniej od kwietnia 1886 roku²⁶. Zakrzewski mógł więc uzupełnić ewentualne wiadomości na temat Konwy o tradycję kurpiowską, gdy akurat w lipcu przebywał na terenie puszczy. W wymienionym artykule z „Wisły” pojawiło się jednak godne uwagi zdanie. Zakrzewski stwierdził: „W rozprawie niniejszej pomijam zupełnie stronę historyczną tego przedmiotu, odsyłając czytelników do artykułu, drukowanego w „Wędrowcu” w roku 1886 (...)”²⁷. Zakrzewski więc nie odsyłał czytelników do własnego dzieła prozatorskiego, co może sugerować wątpliwą rolę opowiadania *Kurpie* jako źródła wiedzy o rzeczywistych losach Konwy. Solidny badacz, jakim był znany etnograf i ekonomista, nie musiał rzecz jasna trzymać się kryteriów naukowych w prozie pisanej pod pseudonimem, ale uderza fakt, że publikując jednego roku dwie pozycje, w których pojawia się Konwa, w jednej z nich pisał powściągliwie, a w opowiadaniu *Kurpie* szeroko omawiał szczegóły domniemanego życiorysu kurpiowskiego bohatera. O tym, że pisząc o Konwie należy być krytycznym wobec krótkiej powieści Zakrzewskiego przekonuje jego późniejsza twórczość. Był on autorem skrupulatnie przygotowanego hasła *Kurpie*, które ukazało się w tomie 41–42 *Wielkiej encyklopedii powszechnej ilustrowanej*, w 1908 roku. Warto przytoczyć ustępy poświęcone Konwie. Zakrzewski przypominał o latach konfederacji dzikowskiej: „Wtedy to miał dowodzić Kurpiami niejaki Konwa, którego ujęto i powieszono, a Kurpie usypali mu na wieczną pamiętkę mogiłę w lesie Jedynaczewskim pod Łomżą”. W hasle na potrzeby encyklopedyczne Zakrzewski zaznaczył wobec postaci Konwy ostrożność i, jak widać, nie poszerzył w żaden sposób informacji, które kilkadziesiąt lat wcześniej opowiedział Wójcicki. Co więcej, wykazał się również znacznym krytycyzmem wobec tradycji przekazującej wiadomości o Konwie, stwierdzając: „Na tle tych tradycji osnute są piosnki o Konwie, o bitwie na Kopańskim moście i inne. Wątpić jednak należy czy są one autentycznym wytworem ludowym, bo wśród ludu żadnych wspomnień

²² *Słownik biograficzny socjologii polskiej*, red. W. Winclawski, t. 4, Toruń 2011, s. 219.

²³ A. Zakrzewski, *Z Puszczy Zielonej. Materiały do etnografii polskiej*, „Wisła” 1887, t. 1, s. 74.

²⁴ E. Zielińska, *Dawni badacze Kurpiowszczyzny*, Ostrołęka 1989, s. 9.

²⁵ A. Zakrzewski, *Z Puszczy Zielonej...*, op. cit., s. 73.

²⁶ Vide krótki opis: „Przegląd Tygodniowy Życia Społecznego, Literatury i Sztuk Pięknych” 28 kwietnia (9 maja) 1886, nr 19.

²⁷ A. Zakrzewski, *Z Puszczy Zielonej...* op. cit., s. 73.

w tym względzie niema (...)"²⁸. Tym samym wydaje się słusznym przypuszczenie Wiesława Majewskiego, iż opowiadanie Zakrzewskiego nie przyniosło nowych danych pochodzących z tradycji, ale w ową tradycję mogło skutecznie przeniknąć²⁹.

W kontekście Konwy relacja badaczy Czajewski–Zakrzewski jest tym ciekawsza, że już z 1888 roku mamy informację na temat dramatu historycznego *Wedle prawa* autorstwa pierwszego³⁰. Czajewski wziął udział w ogłoszonym w październiku 1887 roku konkursie na sztukę ludową. Utwór ostrołęczanina nie był do tego czasu drukowany. Niemniej jednak z krótkiej recenzji można wnosić, iż Czajewski poszedł drogą wytyczoną przez Zakrzewskiego. Grono krytyków literackich z Piotrem Chmielowskim i Teodorem Jeske-Choińskim na czele, oceniło krytycznie sztukę Czajewskiego, określając ją jako chaotyczną, pisząc, iż „nie wykazuje ręki wprawnego dramaturga”. Pomimo to, autorzy recenzji wyrazili uznanie dla niektórych walorów *Wedle prawa*, mając na myśli przede wszystkim odwzorowanie lokalnych uwarunkowań. Dla interesującego nas tematu warto przywołać tę recenzję zaczynającą się od zdań: „Utwór ten ma fabułę niepozabawioną interesu. Bohaterem jego jest młody sierota Stanisław Konwa, dziecko puszczy Ostrołęckiej, zaludnionej, jak wiadomo, przez Kurpiów”³¹. Wiktor Czajewski opisywał więc już nie tylko wodza Kurpiów – Konwę, ale Stanisława (Stacha) Konwę, postać, w której historię świadomie wplótł realia lokalnych obyczajów. Imię „Stach” wystąpiło więc do 1888 roku w dwóch znanych nam pozycjach, z tymże obie były dziełami literackimi. Rządzące się własnymi prawami, pisane były przez badaczy kurpiowskiej historii, co sprawiało, że tło w tych utworach miało być według zamierzeń jak najbardziej zgodne z prawdą historyczną.

Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, iż w paru kolejnych latach to literatura piękna знаła Stacha Konwę, a dzieła naukowe trzymały się przekazów Wójcickiego (1864 r.) i Czajewskiego (1881 r.). Potwierdza to zdanie przykład pracy Oskara Kolberga poświęconej Mazowszu. W tomie skupiającym się w znacznym stopniu na Kurpiach znalazło się miejsce dla wątku bohatera walk z czasów konfederacji dzikowskiej. Kolberg nie wziął pod uwagę opowiadania Zakrzewskiego, nie pisał więc o Stachu, a jedynie zacytował dawniejsze fragmenty poświęcone Konwie z Wójcickiego i Czajewskiego³². Podobnie postąpił Ludwik Krzywicki w znakomitej pracy o Kurpiach. Wydana w 1892 roku rozprawa w „Bibliotece Warszawskiej” jedynie w przypisie zawiera informację o „wodzu Konwie”, dodając: „Zresztą dzisiaj wspomnienia te są bardzo ułamkowe i niejasne”. Zasłużony badacz wobec opowieści o Konwie zachował więc dystans³³. Inny dowód na potwierdzenie tezy o pewnej dwoistości w narracji dotyczącej Konwy jest fakt, że stał się on bohaterem powieści *Na kurpiowskim szlaku* autorstwa Czajewskiego, podpisanej pseudonimem Antoni Chleboradzki. Wystąpił

²⁸ Idem, *Kurpie*, w: *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*, Warszawa 1908–1909, t. 41–42, s. 554.

²⁹ W. Majewski, op. cit., s. 610.

³⁰ „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne” 1888, nr 246, s. 286.

³¹ Ibidem.

³² O. Kolberg, *Mazowsze. Obraz etnograficzny*, t. 4: *Mazowsze Stare, Mazury, Kurpie*, Kraków 1888, s. 389.

³³ L. Krzywicki, *Kurpie*, „Biblioteka Warszawska”, 1892, t. 3, s. 538.

tam pod imieniem Stach, którego ostrołęcki pisarz znów uczynił centralną postacią swoich prób literackich.

Powyższe przykłady mogą skłaniać do wniosku, iż precedens w postaci opowiadania Zakrzewskiego z 1886 roku, nadającego imię Konwie, przyjmował się dość szybko, znajdując później szczególnego zwolennika w największym bodaj propagatorze Stacha Konwy, czyli Adamie Chętniku³⁴. Powtarzając za Wiesławem Majewskim, iż Konwę znamy wyłącznie z wysoce wiarygodnej tradycji kurpiowskiej, należy zwrócić uwagę na istotną rolę naleciałości literackich, jakie w latach 80. XIX wieku ubarwiły postać, która do dziś jest patronem niejednej ulicy w kurpiowskich miejscowościach. Zastanawia bowiem, czemu wiarygodna tradycja nie miałaby przekazać imienia tak zasłużonego przywódcy ludowego? Imię „Stach” według autora niniejszej publikacji z ostrożnością można więc uznać za efekt wyobraźni badaczy regionu kurpiowskiego, którzy występowali w rolach zarówno historyków, jak i twórców literatury pięknej. Ubarwienia dodane przez Adama Zakrzewskiego i Wiktora Czajewskiego wpłynęły na postrzeganie lokalnego przywódcy przez następne pokolenia, znajdując entuzjastów wizji, w ramach której Konwa, a mówiąc dokładniej Stach Konwa był traktowany jako symbol oporu wobec najeźdźcy i uosobienie mitu walecznego, wolnego Kurpia³⁵. Według badaczy w słynnym Puszczażku możemy widzieć też bohatera wykreowanego po powstaniu styczniowym na potrzeby „pokrępienia serc”³⁶. Konwa w świetle rozważań tu zaprezentowanych przypomina niejakiego Borowego, rzekomo dowodzącego pod Kopańskim mostem. O ile jednak Borowy nie „zyskał” imienia, o tyle Konwa posłużył jako obiekt sugestywnych – jak się wydaje – dzieł literackich i być może dlatego przeszedł do panteonu lokalnych bohaterów.

Powyższy artykuł ma służyć przypomnieniu postaci Konwy i jego legendy. Autor żywi nadzieję, iż przyczynek dotyczący imienia Konwy mógłby stać się zachętą do przyjrzenia się ponownie bohaterskiemu Kurpiowi i jego miejscu w piśmiennictwie regionu. Kwestia wzajemnych relacji między tradycją a wyobraźnią literacką w dziełach biorących Konwę za temat wciąż pozostaje otwarta. Warto byłoby zająć się tradycją kurpiowską jako źródłem historycznym i zbadać na ile świadomość własnej historii regionalnej wśród mieszkańców znajdowała odbicie w ich folklorze. Na zakończenie należy stwierdzić, iż powyższe ustalenia, jak zasygnalizowano we wstępie, noszą charakter hipotezy i wymagają dalszych badań i dyskusji.

³⁴ Por. J. Kijowski, *Historia Puszczy Zielonej w pracach Adama Chętnika*, „Zeszyty Naukowe OTN” 1993, z. 7, s. 19.

³⁵ W. Woźniak, op. cit., s. 23; K. Braun, *Kurp Zbrojny – powstanie regionalnego etnomitu, w: W mazowieckiej przestrzeni kulturowej. Prace ofiarowane w 80. rocznicę urodzin Profesora Ryszarda Juszkiewicza*, red. B. Dymek, Warszawa 2007, s. 537.

³⁶ B. Dymek, *Etos Wielkopolan i Mazowszan*, „Rocznik Mazowiecki” 2009, t. 21, s. 97.

BIBLIOGRAFIA

Źródła drukowane

- Chlebowski B. 1883.** *Kurpie*, w: *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. Sulimierski F., Chlebowski B., Walewski W., t. 4, Warszawa.
- Kolberg O. 1890.** *Mazowsze. Obraz etnograficzny*, t. 4: *Mazowsze Stare, Mazury, Kurpie*, Kraków.
- Krzywicki L. 1882.** *Jednaczewo*, w: *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. Sulimierski F., Chlebowski B., Walewski W., t. 3, Warszawa.
- Nałkowski W. 1887.** *Polska*, w: *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. Sulimierski F., B. Chlebowski B., W. Walewski W., t. 8, Warszawa.
- Wójcicki K. W. 1864.** *Kurpie*, w: *Encyklopedia Powszechna*, t. 16, Warszawa.
- Zakrzewski A. 1908–1909.** *Kurpie*, w: *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*, t. 41–42, Warszawa.
- Zakrzewski A. 1886.** *Kurpie. Opowiadanie historyczne*, Warszawa.

Czasopisma i Prasa

- Czajewski W. 1881.** *Kurpie. Kartka etnograficzna*, „Tygodnik Ilustrowany”, t. XII, nr 296.
- Krzywicki L. 1892.** *Kurpie*, „Biblioteka Warszawska”, t. 3.
- Makowiecki A. 1866.** *Mazury*, „Opiekun Domowy”, nr 21.
„Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne” 1888, nr 246.
- Osiecki J. 1881.** *Kurpie*, „Gazeta Warszawska”, nr 112.
- Puszczanie. 1881.** *Z nad rzeki Omulwi*, „Gazeta Świąteczna”, nr 14.
„Przegląd Tygodniowy Życia Społecznego, Literatury i Sztuk Pięknych” 1886, nr 19.
- Wójcicki K. W. 1841.** *Kurpie-Gocie*, „Orędownik Naukowy”, nr 35.
- Zakrzewski A. 1886.** *Kurpie (z dziejów polskiego ludu)*, „Wędrowiec”, nr 10.
- Zakrzewski A. 1887.** *Z Puszczy Zielonej. Materiały do etnografii polskiej*, „Wisła”, t. 1.

Opracowania

- Braun K. 2007.** *Kurp Zbrojny – powstanie regionalnego etnomitu*, w: *W mazowieckiej przestrzeni kulturowej. Prace ofiarowane w 80. rocznicę urodzin Profesora Ryszarda Juszkiewicza*, red. Dymek B., Warszawa.
- Chętnik A. 1922.** *Stach Konwa. Bohater kurpiowski, wielki patriota ziemi łomżyńskiej, pogromca Szwedów, Sasów i Moskali*, Nowogród.
- Dymek B. 2009.** *Etos Wielkopolan i Mazowszan*, „Rocznik Mazowiecki”, t. 21.
- Gut Ł. 2015.** *Jak powstawała legenda Stacha Konwy – bohatera Kurpiów?*
<http://historia.org.pl/2015/01/15/jak-powstawała-legenda-stacha-konwy-bohatera-kurpiow/> (dostęp: 31.01.2016).
- Jarkowski S. 1938.** *Czajewski Wiktor*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. IV, Kraków.

- Kijowski J. 1993.** *Historia Puszczy Zielonej w pracach Adama Chętnika*, „Zeszyty Naukowe OTN”, z. 7.
- Kmoch M. W. 2015.** *Stach Konwa jako przywódca Kurpiów podczas wojny północnej w świetle kurpiowskiej tradycji i XIX-wiecznej literatury*, w: *Jednostka i zbiorowość – relacje na przestrzeni dziejów. Materiały ze studencko-doktoranckiej konferencji naukowej*, red. Orzełek A., Jakimowicz K., Sykała A., Lublin.
- Majewski W. 1968.** *Konwa Stach*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIII, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Niedziałkowska Z. 1988.** *Kurpie. Bory Ostrołęckie*, Warszawa.
- Winclawski W. (red.) 2011.** *Słownik biograficzny socjologii polskiej*, t. 4, Toruń.
- Woźniak W. 1997.** *Mit wolnego Kurpia w literaturze*, „Zeszyty Naukowe OTN” 1997, z. 11.
- Zielińska E. 1989.** *Dawni badacze Kurpiowszczyzny*, Ostrołęka.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie dziejów legendy Stacha Konwy u jej początków. Ukazanie legendy jest możliwe dzięki przyjrzeniu się zagadnieniu imienia bohatera kurpiowskiego. Według badań autora artykułu „Stach” jako imię przyłgnęło do Konwy dzięki Adamowi Zakrzewskiemu i jego powieści pt. *Kurpie. Opowiadanie historyczne* z 1886 roku. Najprawdopodobniej fikcyjne imię Konwy z czasem upowszechniło się i przeniknęło do tradycji kurpiowskiej. Z tradycji przesiąkniętej fikcją literacką korzystał później Adam Chętnik, a imię „Stach” przyjęło się i zostało zaakceptowane przez mieszkańców regionu kurpiowskiego.

Słowa kluczowe: Stach Konwa, literatura, tradycja kurpiowska, XIX wiek, Kurpie.

SUMMARY

Purpose of the article is to portray history of a legend Stach Konwa at its beginnings. Presentation of the legend is made possible by taking a look at the name of the Kurpie hero. According to the author's research „Stach” as a name stuck to Konwa due Adam Zakrzewski and his novel *Kurpie. Opowiadanie historyczne* from 1886. Most probably fictional name of Konwa became widespread and penetrated into Kurpie tradition. Later Adam Chętnik benefited from tradition penetrated by literary fiction. Name „Stach” accepted among the people of Kurpie region.

Keywords: Stach Konwa, literature, Kurpie tradition, XIX-th century, Kurpie.